

ДИАГНОСТИКА МОТИВІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК З РІВНЕМ СФОРМОВАНОСТІ УМІНЬ САМООРГАНІЗАЦІЇ

У статті розглядаються питання мотивації та самоорганізації навчальної діяльності студентів вищих навчальних закладів. Охарактеризовано внутрішні та зовнішні мотиви навчальної діяльності студентів. Описано основні компоненти самоорганізації та необхідність формування умінь самоорганізації на всіх етапах навчання. Представлено результати тестування студентів першого і третього курсу, яке діагностувало рівень сформованості самоорганізації студентів (за методикою діагностики особливостей самоорганізації Ішкова А.Д.) та виявило основні мотиви навчання (за модифікованою методикою на основі мотиваційної теорії Херцберга). Доведено прямий зв'язок рівня сформованості умінь самоорганізації з мотивами навчальної діяльності.

Ключові слова: мотивація, внутрішні та зовнішні мотиви навчальної діяльності, уміння самоорганізації.

Мунтян Т.В.

ДИАГНОСТИКА МОТИВОВ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ И ИХ СВЯЗЬ С УРОВНЕМ СФОРМИРОВАННОСТИ УМЕНИЙ САМООРГАНИЗАЦИИ

В статье рассматриваются проблемы мотивации и самоорганизации учебной деятельности студентов высших учебных заведений. Охарактеризованы внутренние и внешние мотивы учебной деятельности студентов. Описаны основные компоненты самоорганизации и необходимость формирования умений самоорганизации на всех этапах обучения. Представлены результаты тестирования студентов первого и третьего курсов, которое диагностировало уровень сформированности

умений самоорганизации студентов (по методике диагностики особенностей самоорганизации Ишкова А.Д.) и выявило основные мотивы обучения (по модифицированной методике на основе мотивационной теории Херцберга). Доказана прямая связь уровня сформированности умений самоорганизации с мотивами учебной деятельности.

Ключевые слова: *мотивация, внутренние и внешние мотивы учебной деятельности, умения самоорганизации.*

Moontyan T.V.

DIAGNOSIS OF MOTIVES OF STUDENTS' STUDYING ACTIVITY AND THEIR CONNECTION WITH THE LEVEL OF SELF- ORGANISATIONAL SKILLS FORMATION

The article deals with the issues of motivation and students' self-organization in their studying activity. It is emphasized that only high-motivated students are able to make real progress in studying and their future development. Another important point states the influence of self-organization to the process of studying. These two issues (students' motivation and self-organization) are often underestimated. We consider them as essential parts of students' life and activity. Moreover, it is assumed that the level of students' self-organization has direct influence on which motives (external or internal) predominate in studying. The internal and external motives of the studying are characterized. The main components of self-organization and the necessity of the organizational skills formation are described. It is represented the results of students testing. The testing aimed to define the students' level of self-organization (based on the A.D. Ishkov's diagnostic test) and which motives (internal or external) predominate in students' studying activity. It was proved that there is a direct connection between the level of students' self-organization and their motives. The higher the level of self-organization is the more internal motives predominate in student's studying process, and on the contrary. It defined the necessity of constant formation of self-organizational skills during studying. It

will provide successful studying and will be a background for further specialist professional development.

Key words: *motivation, internal and external motives of studying, self-organizational skills.*

Сучасне суспільство орієнтує освітню систему на підготовку фахівців з високим рівнем загального розвитку професіоналізму, ініціативи, підприємливості та творчих здібностей. Мета сучасної освіти – не накопичення «будівельного матеріалу» у вигляді знання фактів, понять, закономірностей, умінь, а формування здатності самостійно застосовувати їх на практиці й орієнтуватися у сфері своїх наукових інтересів та за їх межами.

Орієнтація на розвиток здатності самостійно вирішувати проблеми є однією з провідних у сучасній вищій школі, оскільки дає можливість подолати тенденцію збільшення обсягу навчального матеріалу. Це, в свою чергу, вимагає від студентів приділення більшого часу самостійному опрацюванню навчального матеріалу. Така форма роботи буде успішною лише тоді, коли у студента достатньо сформовані уміння самоорганізації.

Вступаючи до ВНЗ, більшість студентів не можуть організувати власну навчальну діяльність належним чином. Це призводить до виникнення труднощів у процесі навчання, що свідчить про те, що існуюча практика організації навчальної діяльності у ВНЗ недооцінює зв'язок самоорганізації з ефективністю навчальної діяльності студентів. Студенти потребують постійної допомоги і контролю з боку інших, що є ознакою низького рівня сформованості умінь самоорганізації. Навіть випускники часто не можуть самостійно організувати власну діяльність і потребують допомоги та контролю з боку викладацького колективу.

Оновлення діяльності вищих навчальних закладів спрямовується на створення умов, що сприяють формуванню, соціально активної та професійно мобільної особистості фахівця. Вирішення цієї проблеми

охоплює всі складові елементи освітнього процесу у ВНЗ і багато в чому визначається успішністю управління на всіх етапах підготовки майбутнього професіонала. Запорукою успіху у будь-якій діяльності є висока мотивація виконавця. Негативне або байдуже ставлення до навчання досить часто стає причиною низької успішності студента. Якщо студент сам усвідомлює значущість освіти, що він здобуває, він свідомо ставить перед собою навчальні цілі і досягає їх виконання, бачить можливості подальшого професійного вдосконалення та розвитку. Тому важливість вирішення проблеми розвитку мотивації навчальної діяльності майбутніх фахівців визначається тим, що формування мотивації навчальної діяльності має бути однією з установок викладацької діяльності.

Питаннями мотивації діяльності, активності розвитку особистості, природи мотивів, залежностей, що визначають їх трансформацію і розвиток займалася низка вчених-дослідників (В.Г. Асеев, Л.І. Божович, Є.П. Ільїн, А.Г. Ковалев, А.Н. Леонтьєв, В.С. Мерлин, К. Обуховский, З.І. Равкін, Ш.Т. Чхартішвілі, Х. Хекхаузен, Р.Х. Шакуров, Ю.В. Шаров, П.М. Якобсон та ін.), що свідчить про її актуальність.

Мотивація навчально-професійної діяльності студента може бути представлена як співвіднесення цілей, які студент прагне досягти, і внутрішньої активності його особистості. [2, 65]. Висока вмотивованість студента виражається у прийнятті ним цілей і завдань навчання як суттєвих і необхідних. При вивченні мотивації навчально-професійної діяльності дослідники розглядають питання про її структуру. Поняття «структура мотивації» застосовується, коли мова йде про домінування, ієрархії будь-яких мотивів, виділенні їх основних груп і підгруп [3, 41]. Л.І. Божович наголошує, що ієрархічна мотиваційна структура визначає спрямованість особистості студента, яка може набувати різний характер залежно від того, які саме мотиви стають в той чи інший момент для нього домінуючими [3, 42].

У процесі навчання студентів у вищому навчальному закладі відбуваються певні зміни домінуючих мотивів навчальної діяльності, що може бути пов'язано з тим, що завдяки залученню студентів до навчальної діяльності відбувається активізація тих психологічних чинників, які забезпечують успішне оволодіння студентами професійними знаннями. У силу цього ми спостерігаємо, що перехід студентів з курсу на курс призводить до збільшення якості їх навченості і виділення тих домінуючих мотивів, які цьому сприяють, що свідчить про небайдуже ставлення студентів до досягнутих результатів.

Виходячи з цього, можемо зробити висновок що мотивація навчальної діяльності, її формування і розвиток у студентів є гарантом формування пізнавальної активності, і сприяє розвитку творчого мислення, необхідного для успішної професійної діяльності особистості в подальшому житті.

Окрім високої мотивації, на навчальну діяльність студента значною мірою впливає рівень сформованості умінь самоорганізації. Під уміннями самоорганізації ми розуміємо вміння, що відображають набуті способи виконання дій студентів на основі спеціально сформованих знань, які дозволяють їм з урахуванням своїх індивідуальних особливостей раціонально використовувати свої сили, самостійно і цілеспрямовано організувати свою життєдіяльність якомога ефективніше. Високий загальний рівень умінь самоорганізації свідчить про автономність студента в організації своєї навчальної діяльності, його здатності самостійно і усвідомлено ставити цілі, аналізувати ситуацію, моделювати роботу з досягнення поставленої мети, виділяти критерії її оцінки й контролювати хід виконання як проміжних, так і кінцевих результатів діяльності, адекватно і оперативно реагувати на будь-які зміни [1, 38].

Формування умінь самоорганізації дозволяє студентам не тільки усвідомлювати свою поведінку і досягати навчальні цілі належним чином, але і керувати ними з метою підвищення ефективності навчальної, а згодом і професійної діяльності.

Аналіз наукової літератури свідчить, що науковці недостатньо уваги приділяють дослідженню умінь самоорганізації майбутніх фахівців як важливого компоненту процесу розвитку мотивації до навчання. **Метою** нашого дослідження є аналіз взаємозв'язку рівня сформованості умінь самоорганізації і мотивів навчання у ВНЗ на різних етапах навчання. Нами було висунуте припущення, що мотиви навчання студентів з високим рівнем самоорганізації відрізняються від мотивів студентів з низьким, а саме: у студентів з високим показником самоорганізації переважають внутрішні мотиви на придбання знань і оволодіння професією, а студенти, які мають низький рівень самоорганізації, більш орієнтовані на оцінку та отримання диплома (зовнішні мотиви). Вважаємо, що між рівнем самоорганізації і певними мотивами навчання існує прямий взаємозв'язок.

У нашому дослідженні мотивацію ми розглядаємо як систему факторів, що викликають активність і визначають спрямованість поведінки і діяльності студента. На процеси мотивації студентів впливають дві категорії мотивів: внутрішні й зовнішні. Мотив, як визначає А.Н. Леонтьєв, – це намір, продукт мотивації, що формує підстави активності людини і спонукає до досягнення обраної мети. [6, 76]. Ільїн Є.П. вважає, що наявні у людини мотиви дозволяють реалізувати механізм мотивації: виникла ситуація, що дозволяє реалізувати наявний мотив – з'являється і мотивація, тобто процес регуляції діяльності за допомогою мотиву [4, 21]. Як одне з провідних особистісних утворень мотиви є важливими регуляторами діяльності, саме вони визначають напрямок активності студента, стійкість його поведінки і моральних утворень. Таким чином, під мотивом ми розуміємо «складне психологічне утворення, спонукає людину до свідомих дій і вчинків і служить для них підставою» [4, 74].

Найбільш продуктивними є внутрішні мотиви, оскільки вони засновані на інтересі, на важливих і суттєвих для студентів цілях. До внутрішніх мотивів відносяться такі, що спонукають людину до навчання як своєї мети, як важливого інструмента досягнення своїх цілей. При цьому інтерес може

виявлятися як до самих знань, так і до процесу їх отримання. Внутрішніми мотивами можуть виступати також допитливість, прагнення студента підвищити свій культурний і професійний рівень, його потреба в новій інформації. Навчальні ситуації, пов'язані з мотивами такого роду, не містять внутрішнього конфлікту. Внутрішня мотивація характерна для сильних студентів, які прагнуть оволодіти професією на належному рівні, набути практичні вміння і навички.

До зовнішніх мотивів відносяться такі: покарання або нагорода, загроза і вимога, тиск групи, очікування майбутніх переваг, оцінка викладача, прагнення уникнути неприємностей і т.п. Всі вони дійсно є зовнішніми по відношенню до безпосередньої мети навчання. Сама ж мета при подібних ситуаціях і мотивах може бути нецікавою, а навчання часто носити примусовий характер і виступати як перешкода, яку треба подолати на шляху до основної мети. Для такої ситуації, яка є конфліктною, характерна наявність протиборчих сил, тому вона пов'язана зі значним психічним напруженням, що вимагає від студента певних внутрішніх зусиль та іноді супроводжується його боротьбою із самим собою. При значній гостроті конфлікту можуть виникати такі тенденції, як відмова, уникання труднощів і т.п. Тоді студент полишає навчання або починає порушувати правила навчальної дисципліни, впадати в апатію, депресію. Зовнішні мотиви зазвичай мають малу перспективу. Вони можуть бути як позитивними (мотиви успіху, досягнення мети), так і негативними (мотиви уникнення загрози, захисту). Позитивні зовнішні мотиви, безумовно, більш ефективні, ніж зовнішні негативні, навіть якщо за своєю силою вони рівні. Зовнішні мотиви притаманні слабким студентам, для яких важливо уникнути морально-психологічного засудження чи покарання за низьку успішність навчання [6, 212].

Актуальність проблеми самоорганізації пов'язана з тим, що самоорганізація є найважливішою частиною системи організації навчального

процесу, яка також є одним з істотних компонентів системи забезпечення якості вищої освіти.

Самоорганізація – процес упорядкування елементів одного рівня в системі за рахунок внутрішніх факторів, без зовнішнього спеціального впливу (зміна зовнішніх умов може також бути стимулюючим впливом). Результат – поява одиниці наступного якісного рівня [1, 44].

Дослідженню самоорганізації були присвячені роботи ще у двадцяті роки ХХ століття (Журавський А.Ф., Келлер Б.А., Крауфорд К., Отле П., Ребельській І.В. та ін.). У середині ХХ століття активно досліджувалося питання самоорганізації пізнавальної діяльності (Горцевській А.А., Любіцина М.І., Зайченко П.А., Кушка Н.Г., Чиликин М.Г. та ін.). У 1972 році поняття «самоорганізація» було включено в підручник з педагогіки вищої школи «Основи вузівської педагогіки» (Кузьміна Н.В. та ін.), де воно розглядається як система певних умінь і навичок, покликаних оптимізувати навчальну діяльність. Дослідження В.Н. Донцова (1977) стало однією з перших теоретичних робіт з самоорганізації навчальної діяльності.

У роботі «Основи самоорганізації навчальної діяльності та самостійної роботи студентів» В. Граф, І. І. Ільєсов та В. Я. Ляудіс (1981), розглядаються елементи самоорганізації у зв'язку з виділеним ними змістом навчальної діяльності. Важливим фактором успішності будь навчання, а особливо в умовах самостійної роботи, є наявність умінь самоорганізації навчальної діяльності.

Як «найважливіший компонент у структурі особистості студента» розглядають самоорганізацію навчальної діяльності Л.Н. Засорина і В.Д. Петунії (1988). Вплив особливостей психічної самоорганізації людини на успішність у навчальній діяльності досліджували також І.А. Трофимова, Г. Домбровецка та ін.

А.В. Биков і Т.І. Шульга (1999) відзначають, що низька успішність і негативні прояви в поведінці школярів значною мірою пов'язані з недостатнім розвитком особистісної регуляції (самоорганізації). У цьому ж

бачать причини невідповідності дітей до навчання в школі Л.І. Божович, А.Н. Давидова, В.А. Іванніков, Є.О. Смирнова та ін.

Дослідники по-різному класифікують компоненти самоорганізації.

Виділяють такі три компоненти: цільовий, рефлексивний, особистісний.

Цільовий компонент передбачає потребу у цілепокладанні, у досягненні цілей завдяки вольовим зусиллям. Він забезпечує свідоме цілепокладання, позитивну мотивацію до формування умінь самоорганізації, засвоєння знань щодо процесу самоорганізації. Студент самостійно висуває мету, самостійно й свідомо організує свою навчальну діяльність.

Рефлексивний компонент реалізує потребу в прогнозуванні, плануванні й аналізуванні власної діяльності. Цей компонент зорієнтований на практичне формування умінь самоорганізації (прогнозування результату, складання плану, організація робочого часу, відбір інструментів діяльності, виявлення помилок, їх аналіз, корекція) [7, 287].

Під час реалізації особистісного компоненту вдосконалюються ті якості особистості, які стимулюють формування умінь попередніх двох компонентів. Сюди відносяться уміння діяти самостійно, критично, ініціативно.

Ішков І.Д. виділяє такі компоненти: функціональні (цілепокладання, аналіз ситуації, планування, самоконтроль, корекція) і особистісний компонент (вольові зусилля) [5, 17]. Створення умов формування умов самоорганізації неможливе без урахування складових умінь вищезазначених компонентів.

У нашому дослідженні ми орієнтувалися на класифікацію компонентів самоорганізації за Ішковим І.Д.

У дослідженні взяло участь 95 студентів 1 і 3 курсу факультету фізики, математики та інформатики Херсонського державного університету.

Діагностика рівня сформованості самоорганізації відбувалася за методикою діагностики особливостей самоорганізації (Ішков А.Д.).

Виявлення основних мотивів навчання було проведено за модифікованою методикою на основі мотиваційної теорії Херцберга.

Результати діагностування рівня самоорганізації студентів першого курсу за шкалою «Цілепокладання» показали, що 40 % студентів мають низькі показники. За шкалою «Аналіз ситуації» – 30 %, за шкалою «Планування» – 50 %, за шкалою «Самоконтроль і Корекція» – 40 %. Таким чином, загальний рівень сформованості умінь самоорганізації має низький показник у 40 % студентів першого курсу.

Результати діагностування рівня самоорганізації студентів третього курсу за шкалою «Цілепокладання» показали, що 20 % студентів мають низькі показники; за шкалою «Аналіз ситуації» – 10 %; за шкалою «Планування» – 25 %; за шкалою «Самоконтроль» – 20 %; «Корекція» – 10 %. Таким чином загальний рівень сформованості самоорганізації має низький показник у 17 % студентів третього курсу. Слід зауважити, що студенти третього курсу на відміну від студентів першого курсу вивчають більше дисциплін, пов'язаних з їх майбутньою професією.

Для подальшого виявлення провідних мотивів навчальної діяльності студенти кожного курсу були об'єднані у дві групи: студенти з високим рівнем самоорганізації та студенти з низьким рівнем самоорганізації.

Таблиця 1

Мотиви навчальної діяльності у студентів з низьким та високим рівнем самоорганізації

Мотиви навчальної діяльності	1 курс (%)		3 курс (%)	
	Високий рівень самоорганізації	Низький рівень самоорганізації	Високий рівень самоорганізації	Низький рівень самоорганізації
Зовнішні				
Зміст навчального матеріалу	80	90	97	95
Роль викладача у навчанні	74	91	100	95

Визнання з боку інших, самоутвердження	49	65	70	85
Перспектива високої оцінки	64	75	47	60
Належна організація учбового процесу	78	85	83	90
Внутрішні				
Здобуття якісної освіти для професійної самореалізації	83	70	95	75
Отримання знань як необхідної складової ерудованої людини	85	80	90	90
Особистісний розвиток	80	80	97	85
Можливість подальшої самоосвіти	75	70	90	80

Результати діагностування провідних мотивів навчання (Табл. 1) виявили, що більшість студентів першого курсу з низьким рівнем самоорганізації керуються зовнішніми мотивами (Зміст навчального матеріалу – 90 %, Роль викладача – 91 %, Визнання з боку інших – 65 %, Перспектива оцінки – 75 %, Організація учбового процесу – 85 %). Студенти з високим рівнем самоорганізації демонструють більш високі показники внутрішніх мотивів (Здобуття якісної освіти для майбутньої професії – 83 %, Отримання знань для майбутньої професії – 85 %, Особистісний розвиток – 80 %, Можливість подальшої самоосвіти – 75 %).

Результати діагностування провідних мотивів навчання виявили, що більшість студентів третього курсу з низьким рівнем самоорганізації також керуються зовнішніми мотивами (Зміст навчального матеріалу – 95 %, Роль викладача – 95 %, Визнання з боку інших – 85 %, Перспектива оцінки – 60 %, Організація учбового процесу – 90 %) у той час студенти, з високим рівнем самоорганізації демонструють більш високі показники внутрішніх мотивів (Здобуття якісної освіти для майбутньої професії – 95 %, Отримання знань

для майбутньої професії – 90 %, Особистісний розвиток – 97 %, Можливість подальшої самоосвіти – 90 %).

Проведене дослідження показало, що в групах з високим рівнем самоорганізації у студентів переважають внутрішні позитивні мотиви до придбання знань і оволодінням професійними знаннями; студенти задоволені вибором спеціальності і, як наслідок, успішні в своїй навчальній діяльності. Студенти з низьким рівнем самоорганізації орієнтовані на формальне придбання знань і отримання диплома. У таких студентів суб'єктивні критерії успішності недостатньо стійкі, що призводить до різкого погіршення якості результатів при збільшенні обсягу роботи, погіршенні стану або виникненні зовнішніх труднощів і, як наслідок, більшої орієнтації на прагнення придбати диплом при формальному засвоєнні знань.

Все це говорить про те, що чим краще у студентів сформовані уміння самоорганізації, такі як постановка мети, аналіз ситуації, планування, самоконтроль, корекція, вольові зусилля, тим більше вони будуть прагнути до отримання знань і досягнення професійної значущості.

Оскільки ми виявили прямий зв'язок внутрішніх та зовнішніх мотивів з рівнем сформованості умінь самоорганізації, наступним завданням буде виявлення шляхів впливу на навчальний процес студентів з метою підвищення їх успішності. Досягнення цієї мети можливе завдяки цілеспрямованому формуванню умінь самоорганізації.

Таким чином, формування умінь самоорганізації є важливою основою навчальної діяльності студента, це база для розвитку його навчальної діяльності та досягнення успіху. Формуючи уміння самоорганізації, педагог має змогу впливати на зовнішні та внутрішні мотиви навчальної діяльності студента з метою підвищення його успішності.

Література

1. Абдуллина О. А. Личность студента в процессе формирования профессиональной подготовки / О.А. Абдуллина // Высшее образование в России. М., 1993. – С 33-54.

2. Белкин А. С. Основы возрастной педагогики: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / А. С. Белкин. М. : Издательский центр «Академия», 2000. – 192 с.

3. Божович Л. И. Проблемы развития мотивационной сферы ребенка / Л. И. Божович // Изучение мотивации поведения детей и подростков. М., 1972. – С. 41–42.

4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. – Питер, 2000. – 508 с.

5. Ишков А. Д. Связь компонентов самоорганизации и личностных качеств студентов с успешностью в учебной деятельности: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. психол. н. / А.Д. Ишков. – М, Изд-во Московского государственного университета имени М.В. Ломоносова, 2004. – 24 с.

6. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность / А. Н. Леонтьев. М. : Политиздат, 1975. – 304 с.

7. Малихін О. В. Організація самостійної навчальної діяльності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: теоретико-методологічний аспект: монографія / О. В. Малихін. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2009. – 307 с.

8. Якобсон П. М. Психологические проблемы мотивации поведения человека / П. М. Якобсон. – М. : Просвещение, 1969. – 124 с.